

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ БАЗ ДАНИХ

CIVIL LAW MECHANISM OF PROTECTION OF RIGHTS AND INTERESTS RELATED TO THE USE OF DATABASES

Хавронюк О.О.,

*аспірант кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права*

У статті здійснена загальна характеристика цивільно-правового механізму захисту прав та інтересів, що виникають із приводу використання баз даних як комплексного об'єкта права інтелектуальної власності. Звертається увага як на захист баз даних нормами авторського права, так і з огляду на право *sui generis*. Пропонується системний цивілістичний підхід до забезпечення подвійного правового режиму захисту прав та інтересів, пов'язаних із використанням баз даних.

Ключові слова: база даних, механізм захисту, авторське право, *sui generis*, захист прав інтелектуальної власності, способи захисту.

В статье осуществлена общая характеристика гражданско-правового механизма защиты прав и интересов, возникающих по поводу использования баз данных как комплексного объекта права интеллектуальной собственности. Обращается внимание как на защиту баз данных нормами авторского права, так и учитывая право *sui generis*. Предлагается системный цивилистический подход к обеспечению двойного правового режима защиты прав и интересов, связанных с использованием баз данных.

Ключевые слова: база данных, механизм защиты, авторское право, *sui generis*, защита прав интеллектуальной собственности, способы защиты.

The article provides a general overview of the civil law mechanism of protection of rights and interests arising from the use of databases as a comprehensive object of intellectual property rights. Attention is paid to how the protection of databases done by the copyright law, with the respect of *sui generis* right. Author offers a systematic approach to dual civil legal regime for the protection of rights and interests related to the use of databases.

Key words: database, protection mechanism, copyright, *sui generis*, protection of intellectual property rights, means of protection.

Актуальність теми. Ключовою умовою вступу України до Європейського Союзу є гармонізація національного законодавства із європейським, яка набуває особливої важливості у світлі захисту прав інтелектуальної власності. Законодавство Європейського Союзу (далі – ЄС) забезпечує правову охорону баз даних Директивою № 96/6ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11 березня 1996 р. (далі – Директива 96/9/ЄС) [1], яка покликана уніфікувати охорону компіляцій даних у країнах-членах ЄС.

Виходячи із зазначеного, незаперечною є актуальність детального дослідження цивільно-правового механізму захисту прав на бази даних за законодавством України та ЄС з метою конвергенції наявних підходів.

Правову природу бази даних як комплексного об'єкта права інтелектуальної власності й особливості її цивільно-правового захисту досліджували у своїх працях О.Б. Андрейцева, І.М. Маліновська, О.А. Підпригора, Ю.М. Капіца, В.С. Дроб'язко, Г.О. Андрощук, С.Й. Литвин, Л.Т. Комзюк, Ю.С. Шемшученко та інші. Утім досі остаточно не вирішеним залишається питання визначення принципів дії цивільно-правового механізму захисту баз даних як таких.

У зв'язку з вищевикладеним завданням статті є проведення загальної характеристики згаданого механізму

захисту прав та інтересів, пов'язаних із використанням бази даних.

Виклад основного матеріалу. Загалом у вітчизняній юридичній науці під захистом прав інтелектуальної власності розуміють сукупність заходів, спрямованих на встановлення та визнання прав інтелектуальної власності в разі їх порушення, оспорення чи невизнання [2, с. 218], що відповідає загальним положенням цивільного права й законодавства. Узагальнено ж це поняття втілює як правове забезпечення недоторканості прав інтелектуальної власності, їх непорушності, так і в разі порушення застосування заходів примусового характеру, спрямованих на відновлення цих прав [3, с. 51], що було вказано вище. Отже, захист прав на об'єкти права інтелектуальної власності є складним правовим механізмом, що включає численні правові засоби, які належать до різних галузей та інститутів права й законодавства.

При цьому підкреслюється, що основним правовим способом захисту права інтелектуальної власності є цивільно-правовий захист, тоді як цивільно-правові способи захисту є передбаченими законом матеріально-правовими заходами примусового характеру, за допомогою яких здійснюється визнання або відновлення прав, що порушені або оспорується, й інтересів авторів об'єктів права інтелектуальної власності [4, с. 102]. Учені також вказують на загальний компенсаційний

характер цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності [5, с. 9].

У світлі зазначеного важливо підкреслити, що посилення захисту авторського права та суміжних прав, як відзначається в літературі, зумовлюється двома чинниками: 1) інтенсивним зростанням вартості об'єктів авторського права та суміжних прав, неправомірним використанням яких можливо одержати значні доходи; 2) появою нових технологій відтворення й використання охоронюваних законом об'єктів [2, с. 223]. Уважаємо, що обидва чинники у однаковою мірою мають велике значення і для формування та забезпечення дієвості способів захисту прав на бази даних.

Виходячи з подвійного правового режиму охорони прав на бази даних, що закріплюється законодавством ЄС (на основі авторського права та права *sui generis*), переконані, що в контексті загальної характеристики цивільно-правового механізму захисту прав та інтересів, пов'язаних із використанням баз даних, доцільно визначити цивільно-правові способи захисту прав на бази даних як на об'єкти авторського права (що закріплюється в українському законодавстві), дослідивши також конкретні способи захисту прав на «інвестиційні» бази даних (що охороняються правом «особливого роду» як новели Директиви 96/9/ЄС).

Указівка на цивільно-правовий захист авторських прав на бази даних, окрім, очевидно, закріплення відповідних механізмів у межах Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [6] та Закону України «Про авторське право та суміжні права» від 23 грудня 1993 р. (далі – Закон України № 3792-ХІІ) [7], зустрічається в ч. 2 ст. 11 Закону України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» від 23 березня 2000 р., де передбачається, що особи, винні в незаконному розповсюдженні примірників, у тому числі баз даних, притягаються до цивільної, адміністративної та кримінальної відповідальності відповідно до закону [8]. Така сама відсилка міститься й у п. 22 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил роздрібної торгівлі примірниками аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» від 04 листопада 1997 р. [9].

О.Б. Андрейцева в контексті дослідження цивільно-правових способів захисту прав на об'єкти промислової власності доходить висновку, що «під способом захисту слід розуміти нормативно визначені заходи, які особа, права чи охоронювані законом інтереси якої порушено, вправі застосовувати з метою відновлення порушених прав та припинення дії, що порушує такі права». Далі науковець стверджує, що «якщо ж говорити про способи захисту прав на об'єкти промислової власності, останні, будучи так само нормативно визначеними, пов'язані із захистом прав на об'єкти промислової власності; при цьому такі способи визначаються як загальними актами цивільного законодавства (ЦК України), так і спеціальними, якими регулюється охорона прав на окремі об'єкти промислової власності», із чого автор далі розвиває тезу про диференціацію цивільно-правових способів захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності (конкретно – об'єкти права

промислової власності) на загальні (такі, за допомогою яких можуть захищатись будь-які цивільні права) та спеціальні (які встановлюються на рівні інституційного законодавства й спрямовані на захист саме чітко визначених законом прав і охоронюваних інтересів) [10, с. 36, 41].

Уважаємо, що можливо поширити зазначене й на поняття цивільно-правових способів захисту прав на бази даних як на об'єкти авторсько-правового захисту, що пов'язано з однорідністю правової категорії «спосіб захисту» щодо різних об'єктів права інтелектуальної власності, хоча й характеризується, з іншого боку, різним змістовим наповненням – конкретними спеціальними способами за тотожності загальних, де це можливо й не суперечить правовій природі конкретно об'єкта.

Щодо регулювання цього самого питання на рівні права ЄС, то Директива 96/9/ЄС містить єдину бланкетну норму, яка стосується конкретних способів захисту прав на бази даних (як на основі авторського права, так і за правом *sui generis*): ст. 12 Директиви вказує на те, що Держави-члени передбачають відповідні санкції в разі порушення прав, передбачених цією Директивою.

У науковій літературі на основі аналізу Директиви 96/9/ЄС і відповідного українського законодавства пропонується висновок про відповідність загалом авторсько-правової охорони баз даних за згаданою Директивою законодавству України. Водночас, на думку авторів, необхідність унесення окремих змін і уточнень стосується випадків вільного використання баз даних, зокрема під час проведення наукових досліджень та в інтересах суспільної безпеки [11, с. 241, 251]. Крім цього, твердження про те, що охорона комп'ютерних програм і баз даних в Україні, здійснюючись на основі Закону України № 3792-ХІІ, відповідає вимогам міжнародних конвенцій і угод (найчастіше звертаються до положень Бернської конвенції), зустрічається в судовій практиці (зокрема в рішенні Солом'янського районного суду м. Києва від 31 жовтня 2011 р. у справі № 2-6118/11 [12]).

Відповідно до ч. 1 ст. 16 ЦК України, кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Способи ж цього захисту визначаються ч. 2 цієї статті Кодексу, якими є такі: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Цей перелік загальних способів захисту цивільних прав та інтересів не є вичерпним, на що вказує законодавча вказівка на те, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом. Також не виключається мож-

ливість поєднання й одночасного застосування кількох із визначених ЦК України способів захисту, у тому числі й щодо прав інтелектуальної власності.

Як слушно зауважує В.П. Микитин, деякі з наведених у ст. 16 ЦК України загальних способів захисту цивільних прав та інтересів водночас є і заходами відповідальності, зокрема відшкодування збитків, тоді як інші, до яких автор для прикладу зараховує присудження до виконання обов'язку в натурі, – до заходів відповідальності не належать і тому можуть застосовуватися незалежно від умов відповідальності, наприклад, незалежно від вини особи, яка порушила конкретне зобов'язання [13, с. 54]. У світлі цього варто вказати й на те, що, згідно з ч. 1 ст. 22 ЦК України, особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування, а згідно з ч. 4 цієї самої статті Кодексу – на вимогу особи, якій завдано шкоди, і відповідно до обставин справи майнова шкода може бути відшкодована й іншим способом, зокрема шкода, завдана майну, може відшкодуватися в натурі (передання речі того самого роду й тієї самої якості, поладження пошкодженої речі тощо).

У зв'язку з тим, що в системі українського законодавства відсутній окремий закон, який урегулював би питання способів захисту прав на бази даних (для початку – за допомогою механізмів авторського права), а також з огляду на поширення на вказані відносини дії як загальних положень ЦК України, що врегульовують питання права інтелектуальної власності, так і норм Закону України № 3792-ХІІ, спеціальні способи захисту прав на оригінальні бази даних потрібно шукати в указаних актах. Визначені таким чином складові авторсько-правового механізму захисту прав на відповідні об'єкти дають змогу надалі виокремити й дослідити специфіку вибору та використання спеціальних засобів захисту крізь призму компіляцій даних. Використовуючи термінологію та класифікацію, запропоновану О.Б. Андрейцевою, надалі такий підхід надасть можливість виокремити «спеціальні окремі способи, що застосовуються для захисту прав на окремі об'єкти промислової власності та містяться в спеціальних законах щодо охорони прав на окремі об'єкти промислової власності» [10, с. 47], але щодо баз даних.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 432 ЦК України, до спеціальних способів цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності потрібно зарахувати такі (розкриваються законодавцем шляхом визначення змісту судового рішення, у якому вони окремо або разом застосовуються):

1) застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності й збереження відповідних доказів;

2) зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорту чи експорту яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності;

3) вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот із порушенням права інтелектуальної власності й знищення таких товарів;

4) вилучення з цивільного обороту матеріалів і знарядь, які використовувалися переважно для виготов-

лення товарів із порушенням права інтелектуальної власності або вилучення та знищення таких матеріалів і знарядь;

5) застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності. Розмір стягнення визначається відповідно до закону з урахуванням вини особи та інших обставин, що мають істотне значення;

6) опублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності й зміст судового рішення щодо такого порушення.

Кореспондують указаним вище спеціальним способам захисту прав інтелектуальної власності, суттєво диференціюючи та поглиблюючи їх з огляду на специфіку регулювання цих відносин в аспекті авторського права й суміжних прав, положення згадуваної нами вище ст. 52 Закону України № 3792-ХІІ, яка визначає права правоволодільця з приводу захисту.

Аналізуючи цитовану норму, можна виділити такі групи спеціальних способів захисту авторських і суміжних прав на основі правової природи юридично значимих дій, що лежать в їхній основі, та форми захисту (юрисдикційної чи неюрисдикційної) загалом:

1) спеціальні способи, які мають виключно юрисдикційний характер і пов'язані зі зверненням до суду чи інших уповноважених органів (пп. 2–6 із наведеного вище переліку, що пов'язані зі зверненням до суду загальною юрисдикцією із позовом або за допомогою механізмів звернення до адміністративних органів у порядку, визначеному Митним кодексом України чи правовими актами Кабінету Міністрів України);

2) спеціальні способи, що можуть мати як юрисдикційний, так і неюрисдикційний характер – бути здійсненими особою в порядку самозахисту, без застосування судових чи адміністративних процедур (пп. 1, 7–8).

При цьому, як підкреслюється в п. 51 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» від 17 жовтня 2012 р. № 12 [14], за змістом ст. 52 Закону України № 3792-ХІІ, у зв'язку з порушенням авторського права й (або) суміжних прав, є можливим одночасне застосування кількох передбачених зазначеною статтею способів цивільно-правового захисту таких прав, у тому числі й у розгляді різних судових справ. Крім відшкодування збитків як загального способу захисту порушених прав, відповідно до п. «г» ч. 1 ст. 52 Закону України № 3792-ХІІ, суб'єкт авторського права й (або) суміжних прав може вимагати виплати компенсації замість відшкодування збитків або стягнення доходу.

Із приводу вибору та застосування способу захисту (загального чи спеціального) можемо звернутись до тексту згаданої нами вище Постанови Пленуму Вищого Господарського суду України, зауваживши, що вибір способу судового захисту прав інтелектуальної власності, включаючи такі як вилучення та знищення товарів і матеріалів, уведених у цивіль-

ний оборот із порушенням права інтелектуальної власності, і знярядь, що використовувалися для виготовлення таких товарів, здійснюється особою, якій належить право інтелектуальної власності. Водночас перевірка відповідності цього способу допущеному порушенню й меті здійснення судового розгляду є обов'язком суду, який має приймати рішення зі справи в межах заявлених позовних вимог і з урахуванням фактичних обставин конкретної справи, беручи до уваги як можливість у той чи інший спосіб захистити порушене право, так і необхідність подальшого виконання прийнятого судом рішення.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, резюмуємо, що механізм цивільно-правового захисту прав на бази даних ґрунтується, по-перше, на подвійному правовому режимі їх охорони (авторським

правом і правом *sui generis*), запровадженому в межах ЄС і такому, що потребує імплементації в національну українську правову систему; по-друге, у межах авторсько-правового захисту – на поєднанні загальних (визначених у ст. 16 ЦК України) та спеціальних (закріплених у відповідних положеннях ЦК України й Закону України № 3792-ХІІ) способів його здійснення; по-третє, на формах захисту, які з огляду на спеціальні способи захисту можуть мати юрисдикційний або неюрисдикційний характер.

З огляду на результати здійсненого наукового дослідження вважаємо, що багатообіцяючим надалі стане проведення детального наукового аналізу як загальних і спеціальних способів авторсько-правового захисту баз даних, так і охорони останніх за допомогою правового режиму *sui generis*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Directive 96/9/EC of the European Parliament and of the Council of 11 March 1996 on the legal protection of databases [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31996L0009:EN:HTML>.
2. Право інтелектуальної власності : [навчальний посібник] / [В.П. Кравець, В.Г. Олюха, О.М. Стець та ін.] ; за заг. ред. В.П. Кравця, В.Г. Олюхи. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 270 с.
3. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування : [практичний посібник] / [Д. Лонг, П. Рей, В.О. Жаров, Т.М. Шевелева, І.Е. Василенко, В.С. Дроб'язко]. – К. : «К.І.С.», 2007. – 448 с.
4. Мацькевич М. Гарантії захисту інтелектуальної власності в контексті конституційних культурних прав / М. Мацькевич // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 3. – С. 100–102.
5. Рудник Т. Проблеми захисту права інтелектуальної власності в Україні: теоретичний аспект / Т. Рудник, Г. Закорецька // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 8. – С. 8–10.
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461
7. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64.
8. Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних : Закон України від 23.03.2000 р. № 1587-ІІІ // Офіційний вісник України. – 2000. – № 16. – Ст. 653.
9. Про затвердження Правил роздрібної торгівлі примірниками аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.11.1997 р. № 1209 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 45. – С. 55.
10. Андрейцева О.Б. Цивільно-правові способи захисту прав на об'єкти промислової власності : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / О.Б. Андрейцева ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2009. – 222 с.
11. Капіца Ю.М. Авторське право і суміжні права в Європі : [монографія] / Ю.М. Капіца, С.К. Ступак, О.В. Жувака. – К. : Логос, 2012. – 696 с.
12. Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 31.10.2011 р. у справі № 2-6118/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/49602549>.
13. Микитин В. Цивільно-правові способи захисту майнових прав інтелектуальної власності / В. Микитин // Юридична Україна. – 2012. – № 9. – С. 53–61.
14. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності : Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.10.2012 р. № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12>.